

מטעמי תורת זילים

פרשת תזריע מצורע – הריון האישה והלידה

נאמר בתורה "ידבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וקטמא שבעת ימים כימי נדת דותה תקטמא: וביום השמיני ימול בשר ערלתו: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה: ואם נקבה תלד וקטמא שבעים קנדתה ושלשים יום ושלשת ימים תשב על דמי טהרה" (ויקרא יב, ב-ה). ואמרו רבותינו כי אין בני האדם יודעים כמה הם גדולים מעשיו של הקב"ה וכמה הם עליונים מהיום שמתעברת האישה ועד היום שילדת שנאמר "מה רבו מעשיך ה' כלם בפקמה עשית" (תהלים קד, כז) (והר פרשת תזריע דף מג ע"ב ד"ה ומן ומא).

יש להתבונן, מה הם אותם מעשים גדולים ועליונים שנוהג בהם בורא העולם משעת העיבור של האישה ועד יציאת הגלד בעת הלידה?

מלאך הנקרא 'לילה' מכניס את הנשמה בתוך רחם האישה

בשעת העיבור רומז הקב"ה למלאך הנקרא 'לילה' אשר ממונה על ההריון של בני האדם (ראה גמ' נידה דף טו ע"ב, זוהר פרשת לך לך דף צא ע"ב ד"ה אמר רבי אבא) (פירושי ר' אלעזר מגרמייזא על התפילה פרק ב' ד"ה אשר יצר) (ואחראי להביא את הנשמה אל הגוף (נפיי' מובחר שבאבות' על פרקי אבות להאריי ז"ל פרק ד' ד"ה יועל כרחי' נמצא בסוף ספר 'חבל נביאים'), **ומוסר בידו רוח אחת ומודיע לו באיזה מקום עליו לתת אותה** (ראה זוהר פרשת תזריע דף מג ע"א ד"ה תא חזי שבשעתא, זוהר פרשת לך לך דף צא ע"ב ד"ה אמר רבי אבא). שמו של המלאך נרמז בברכת 'אשר יצר' בתיבות "אשר יצר את האדם בחכמה" – שהתיבה 'בחכמה' היא גמטריא 'לילה' (פירושי ר' אלעזר מגרמייזא על התפילה פרק ב' ד"ה אשר יצר). עליו גם נאמר "והלילה אָמַר הָרָה נָבָר" (איוב ג, ה) (ראה זוהר פרשת תזריע דף מג ע"א ד"ה הדא הוא דכתיב, ראה רשיי איוב ג, ה), ונקרא בשם 'לילה' לפי שהלילה הוא זמן העיבור (מאמר הנפשי להרמ"ע מפאנו חלק ב' תחילת פרק א).

אמנם שמו האמיתי של המלאך הוא 'הנד' שנאמר "הנַד הָרָה וְלִדְתָּ בֵן" (בראשית טו, יא וכן שופטים יג, ה) **ונרמז גם בכינוי 'לילה' שעולה בגמטריא 'הנד'** (יאמרי נועם' לר' מדויקוב לחנוכה בנושא 'זאת חנוכה' ד"ה הענין של נר חנוכה). מלאך זה מכונה גם בשם 'גבריאל' (זוהר פרשת שמות דף צא ע"ב ד"ה ואי תימא ההוא) כאשר אין הכוונה למלאך גבריאל שהוא שר המרכבה העליונה המשמש יחד עם המלאך מיכאל כחלק ממלאכי צבאות מרום, אלא הוא מלאך ממשרתיו של המלאך גבריאל העושה מלאכתו בארץ, ונקרא על שמו לפי שכל מלאכי הדין הקדושים שהם גבורי כוח נקראו על שמו של המלאך גבריאל (מאמר הנפשי להרמ"ע מפאנו חלק ב' תחילת פרק א. ראה 'חסד לאברהם' מעין רביעי תחילת נהר יא). והוא נרמז בדברי רבותינו "על פְּרָחַד אֶתָּה נוֹצֵר" (אבות ד, כב), שהתיבה "פְּרָחַד" היא גמטריא 'גבריאל' עם שני הכולל (מובחר שבאבות' על פרקי אבות להאריי ז"ל פרק ד' ד"ה יועל כרחי' נמצא בסוף ספר 'חבל נביאים').

הקב"ה גוזר על הרוח להיכנס באותה טיפה קדושה של אדם פלוני, והיא נכנסת שם בעל כורחה (מדרש תנחומא' פרשת פקודי אות ה) **דרך החוטים של האישה. רוח הזכר נכנסת דרך נקב ימין ורוח הנקבה נכנסת דרך נקב שמאל, ומשם לתוך מעי האישה** (חסד לאברהם' לר' אברהם אזולאי זקנו של החיד"א בחלק מעין רביעי נהר יא ד"ה וכשמורידו), **כאשר המלאך הממונה על ההריון הוא זה שמכניס את הרוח לשם. ואז מְזַמְּנִים שני מלאכים ששומרים על הרוח שלא תצא משם ולא תיפול משם** (מדרש תנחומא' פרשת פקודי אות ה). **אחר כך הקב"ה צר לרוח צורה שלמה בתוך מעי האישה הכלולה מדיוקן אביה ואמה** (זוהר פרשת לך לך דף צא ע"ב ד"ה תא חזי) **וכפלי מחשבתם ודמיונם של האב והאם בשעת העיבור** (יכתם פו' לר' שמעון לביא מחבר הפיוט 'בר יוחאי' על זוהר פרשת לך לך דף צא ע"ב ד"ה תיח' בההוא זרעא) (להרחבה על עניין המחשבה ראה מאמרינו לפרשת צו – יסרת המחשבה).

כוחות החיצוניים מנסים להזיק לולד שברחם ולהפיל את ההריון

כוחות 'החיצוניים' מנסים למנוע את יצירת הולד, ומסיבתם מתעכבת יצירת הולד עד ארבעים יום. וכל זה בזכר, אך בנקבה יצירת הולד מתעכבת עד שמונים יום (ראה גמ' נדה דף ל ע"א) **מחמת ריבוי הטומאה אצל הנקבה על ידי 'החיצוניים'** (ישם משמואל' לר' שמואל בורשטיין מסוכטשוב פרשת שמות שנת תרפ"ג דף נט טור ב בשם אביו 'האבני נורי'). ומכיוון שבעת היצירה העונף עדיין לא יוצא כל כך לפועל וגם מקום 'בית הסתרים' של האישה אינו מקבל טומאה – **לכן אין להם אז כל כך שליטה לתקוף בכוח עד כדי שיצמיחו מזה ייסורים לאישה. אמנם יש ביכולתם להסתיר את היצירה עד ארבעים יום** (ישם משמואל' לר' שמואל בורשטיין מסוכטשוב פרשת ויחי שנת תרע"ז דף טו טור א).

בטבע האישה כי הריונה נמשך מאתיים שבועים ואחד יום כגמטריא התיבה 'הריון' (יספר חסידים' סימן תקסה, 'מבוא שערים' להאריי ז"ל שער ה' ח"א פרק י' ד"ה יוכבר ידעת כי לא עייש), **שהם תשעה חודשים שהולד נמצא במעי אמו** (נפיי' זוהר פרשת כי תשא דף קפט ע"א ד"ה פתח ואמר כמו הרוח). ולזה רומזת האות ט' שהיא בגמטריא תשע וצורתה צורת בטן מלאה (מדרש האיתמר' מחבר 'שבט מוסר' דרוש כב אות ט"ו). וכך היה עם רות המואביה שילדה לאחר מאתיים שבועים ואחד יום שהם תשעה חודשים בדיוק מליל העיבור עם בועה, ובזה ידעו כל העולם שהיא התעברה מבעוה ולא מאחד הריקים כשהיתה הולכת ללקוט בשדות. וזה מה שנאמר "וַיִּנְקֹחַ בָּעוֹז אֶת רות וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיָה וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן" (מגילת רות ד, יג), "וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן" – נתן לה שתלד למספר ימים כגמטריא "הַרְיוֹן" (מדרש תלפיות ע"ף חוקים ד"ה א"ה יובן עם זה, 'בשרת אליהו' על מגילת רות מחבר 'שבט מוסר' פרק ד, יג ד"ה אמנם שמעתי בשם האלשיך הקדוש).

הקב"ה משמר את הולד במעי אמו בכל אותם חודשי הריון, כך שעל אף שהאישה הולכת זקופה ולא כפופה התינוק לא נופל מפתח בטנה. ואף שאוכלת ושותה אין התינוק נדחה החוצה מחמת מילוי בטנה. וגם אין התינוק ניזוק מחום מעיה על אף קרבתו הרבה (יילקוט שמעוני' פרשת תזריע רמז תקמו ד"ה אשה כי תזריע, וילקוט שמעוני' ספר איוב רמז תתקח). **והגם שנראה כי ההריון אצל ישראל הוא 'טבע העולם' כפי שקיים גם אצל הגויים, הרי שאין זה אלא חסדים גדולים לפי שכוחות 'החיצוניים' מתנגדים לישראל והם עושים כל אשר בידם על מנת למנוע את לידת ישראל** (ישם משמואל' פרשת שמות תרע"ז דף רצד טור ב, 'ישם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ז דף ר"ה) **ולולא שהקב"ה שומר את עמו ישראל ועושה עמהם חיים וחסד שנאמר "חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שְׁמְרָה ויחי" (איוב י, יג) (ישם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ז דף ר"ה) ונוטל מהחיצוניים את הכוח למנוע את היצירה והלידה** (ישם משמואל' פרשת שמות תרע"ז דף רצד טור ב), **לא היה אפשר שלא תפיל אישה מישראל את עובריה** (ישם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ז דף ר"ה).

מפני כוחות 'החיצוניים' הניח ה' יתברך את יעקב אבינו ביחד עם עשו הרשע בבטן אחת ובשליה אחת, כך שהכוחות הללו לא יוכלו להזיק ליעקב בלי להזיק גם לעשו, ודבר זה גרם שהם נמנעו מלהזיק ליעקב עד שעת הלידה שאז כבר נפרדו יעקב ועשו. וזה הסיבה שכאשר יצא יעקב מרחם אמו הוא היה יכול להזיק בעקב עשו שנאמר "וַיֵּצֵא אֶחָיו יַעֲקֹב בְּעֵקֶב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב" (בראשית כה, כו), כי יעקב אבינו גדל בשליה אחת עם אחיו עשו הרשע, בשונה משאר התינוקות שבדרך כלל גדלים כל אחד בשליה משלו (יש משומאל פרשת תולדות שנת תרפ"ד שי"ד ו'לולא).

בשעה שֶהוֹלֵד נמצא במעי אמו מלמדים אותו את כל התורה כולה

בשעה שהתינוק נמצא בבטן אמו היצר הטוב נמצא עמו (מגדל עוז' ליעביץ' עליית יצר הטוב וד"ה ודע כי ענין יצר טוב, 'מדבר קדמות' להחיד"א מערכת י אות יד) **ואילו היצר הרע אינו שולט בו** (ספר חסידים' סימן תשל"ו) **עד אשר הוא ייצא לאויר העולם** (גמ' סנהדרין דף צ"א ע"ב, זוהר פרשת וישב דף קע"א ע"ב וישב יעקב, זוהר וישלח קסה ע"ב ד"ה וישלח יעקב). **חלקי 'הרוח' ו'הנפש' נכנסים בגופו של התינוק מעט מעט ככל שהוא הולך וגדל בבטן** (זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר) **ועממהם גם חלק 'הנשמה', על אף שכוחות הטומאה מנסים למנועה**. ומסתיימת כניסתה בעת הלידה כאשר הגוף שלם (ספר הליקוטים' להאר"י ז"ל תחילת פרשת שמות ד"ה להיות כי בשבעים פנים, 'ליקוטי תורה' להאר"י ז"ל תחילת פרשת שמות ד"ה ואלה שמות בני ישראל) (להרחבה על ענין היצר הטוב והיצר הרע ראה מאמרינו לפרשת נצבים וילך – 'יצר הטוב ויצר הרע').

בשעות הלילה (זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר) **דלוק נר על גבי ראשו של התינוק שנאמר "בְּהֵלוּ נְרוֹ עֲלֵי רֵאשֵׁי לְאוֹרֵךְ חֻשְׁדָּה"** (איוב כ"ט, ב) (מדרש תנחומא' פרשת פקודי ג) **ובשעות היום יש לפניו עמוד של אור שנאמר "כִּי יֵרָ מִצְנָה וְתוֹרָה אֲוֹר"** (משלי ו, כג) (זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר). **הנר רומז לנשמה הטהורה שניתנה בו מן השמים כפי שנאמר "נֵר ה' נְשָׁמֹת אָדָם"** (משלי כ, כז) (נשמת חיים' לרי' מנשה בן ישראל מאמר שני פרק עשירי) **ונרמזות בשם "נר" – שהן 'הנשמה' ו'הרוח' שעומדות עליו** (ספר הליקוטים' למי"ד וואלי חלק 'חיי האדם פטירתו' ד"ה בענין נ"ר האדם). **וכן 'הנר' רומז שהתינוק משיג ויודע אז ביחוד ה' מראשית המחשבה ועד סופה, ועומד על סתרי התורה וטעמיה** (מגדל עוז' ליעביץ' עליית יצר הטוב וד"ה ודע כי ענין יצר).

הנשמה של הולד בבטן אמו מאירה בחכמה העליונה (עבודת הקודש' חלק ב פרק כג), **עד שמלמדים אותה** (גמ' נידה דף ל ע"ב, זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר) **על ידי היצר הטוב** (עפ"י זוהר פרשת בא דף מא ע"ב ד"ה יקודם דייתי רעיא מהימנא) **את כל התורה כולה** (גמ' נידה דף ל ע"ב, זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר) **על סתרי התורה והטעמים המופלאים שבה** (שליה הקדושה' שער האותיות אות י' ד"ה נקרא גם כן יצר, 'אשל אברהם' על טעמי המצוות מצוה יב ד"ה וזהו כונת רז"ל שאמר) **ושבעים הפנים שלה** (עפ"י זוהר פרשת בא דף מא ע"ב ד"ה יקודם דייתי רעיא מהימנא), **וגם את כל מצוות ה'** (זוהר חדש' מדרש רות דף צ"ב ע"א ד"ה עד פתח ואמר). **ואז הנשמה מביטה ורואה** (מדרש תנחומא' פרשת פקודי אות ג) **בייחוד ה' (שליה הקדושה' שער האותיות אות י' ד"ה נקרא גם כן, 'אשל אברהם' על טעמי המצוות מצוה יב ד"ה וזהו כונת רז"ל שאמר. וראה עוד בזהר פרשת בא דף מא ע"ב רעיא מהימנא ד"ה יקודם) מסוף העולם ועד סופו** (מדרש תנחומא' פרשת פקודי אות ג).

התורה שלומד התינוק במעי אמו נהיית כמו 'חומה' נשגבה המסבבת לנשמה שהיא קודש קודשים וחלק אלוה ממעל, מפני הטומאה הנמצאת בגוף האדם. על ידה הנשמה יכולה לסבול את תוקף הטומאה לפי שהתורה מפסיקה בין הנשמה ובין הטומאה (נידו בכל' למחבר ספר 'שבט מוסר' ר' אליהו הכהן סימן אלף קסח). **וכל זה שייך לעם ישראל דווקא, אך לא לבני אומות העולם לפי שאין מלמדים אותם את התורה הקדושה בבטן אמם** (מראית עין' להחיד"א על גמ' סנהדרין דף צ"א ע"ב). **ועל דרך הכלל יש תועלת לוולד היהודי ככל שהוא שוהה יותר בבטן אמו כי הוא מאריך את שהות יצר הטוב עמו, שהרי כאשר הוא ייצא מהבטן יסתלק ממנו היצר הטוב ויכנס בו היצר הרע** (ראה גמ' סנהדרין דף צ"א ע"ב, ראה זוהר פרשת וישב דף קע"א ע"ב וישב יעקב, ראה זוהר פרשת וישלח קסה ע"ב ד"ה וישלח יעקב) (פתח עינים' להחיד"א מסכת ראש השנה חלק א, דף י"א ע"א ד"ה אך בעיקר ישוב הרב) וכתב שם שבצדיקים ממש יש דין שונה לכן חלקם נולדו לשבעה חודשים עיי"ש) (להרחבה על ענין היצר הטוב והיצר הרע ראה מאמרינו לפרשת וילך – 'יצר הטוב ויצר הרע').

לפני צאת הוֹלֵד מִשְׂבִיעִים אותו על קיום התורה ומשכיחים ממנו כל מה שלמד

לפני שיוצא הולד מבטן אמו, המלאך שהוא היצר הטוב שלו מְשִׁיעוֹ אֹתוֹ שִׁיקִים אֶת כֻּל הַתּוֹרָה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות (זוהר חדש' פרשת אחרי מות דף נח ע"א ד"ה בטר דאחויא ליה) **ובכלל זה מורה לו מה מותר לו לאכול בעולם הזה ומה לא** (שתי ידות' על התורה לר' אברהם חזקוני סוף פרשת תזריע ד"ה יאנב זה יונב' ממדרש תנחומא), **ועל כל אלו נאמר "לְעֵשׂוֹת רְצוֹן אֱלֹהֵי חֻשְׁדָּה וְתוֹרַתְךָ בְּתוֹךְ מַעֲיִי"** (תהלים מ, ט) **וכן נאמר "בְּטָרְסָ אֶצְרָךְ בְּבֶטֶן יְדַעְתִּיךָ"** (ירמיה א, ח). **ואחר כך המלאך אומר לוולד "תהיה צדיק ואל תהיה רשע, ואפילו כל העולם אומרים לך צדיק אתה הִיָּה בעיניך כרשע. והווי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה היא, אם אתה משמר בטהרה מוטב ואם לאו הריני נוטלה ממך"** (גמ' נידה דף ל ע"ב, 'ליקוטי שמעוני' ישעיה תחילת רמז תסד).

בשעה שמגיע העת לצאת לאויר העולם, **תופס המלאך בצווארו של הולד ומשכיח ממנו את כל התורה, ורושם לו באצבעו על פיו ואומר לו שלא ישכח את השבועה שנשבע לו** (זוהר חדש' פרשת אחרי מות דף נח ע"א ד"ה ובשעתא דיפוק מבטן אימיה) **ומכבה את הנר שהיה דלוק על ראשו** (מדרש תנחומא' פרשת פקודי אות ג) **שהם ההשגות בחכמה ובייחוד ה'** (עבודת הקודש' לר' מאיר בן גבאי חלק ב פרק כג) **ומוציאו לאויר העולם בעל כורחו. וכיון שהתינוק שוכח את כל מה שראה וכל מה שידע** (מדרש תנחומא' פקודי ג) **לכן ביציאתו הוא בוכה על התורה שאבדה ממנו ועל העולם הטוב שיצא ממנו** (מדרש תנחומא' פקודי ג), **שאינן ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותם הימים שהוא בתוך מעי אמו** (גמ' נידה דף ל ע"ב).

שכחת התורה לנולד מגיעה בגלל שכבר השלימה 'התורה' את פעולת שמירת הנשמה מפני הטומאה (נידו בכל' למחבר 'שבט מוסר' סימן אלף קסח). **ועוד שעל ידי השכחה לא מטרפת דעתו בעולם הזה מעומק חוכמתו** (ספר 'חיצוני' תחילת פרשת תולדות) **ומתאפשרת לו בחירה חופשית לבחור בטוב ולא להיות מוכרח במעשיו** (שליה הקדושה' שער האותיות אות י' ד"ה נקרא גם כן יצר, 'ידו בכל' סימן אלף קסח). **וכן על ידי כך הוא לא יעזוב את התורה הקדושה וימשיך ללומדה כל חייו כיון שאינו יודע את כולה ושכח אותה** (עבודת הקודש' לר' מאיר בן גבאי חלק ב פרק כג). **ובזכות שכבר למד את התורה בבטן אמו יכול היצר הטוב לעוררו ולהזכירו על הדברים שלמד בקלות ובמהירות, כדרך חלום שנשכח ומזכירו** (ספר החיים' לר' חיים אחיו של המהר"ל בחלק ספר חיים טובים פרק א' ד"ה נר דלוק על ראשו), **וזה כל עבודת האדם לידע ולהשיג שוב מה שידע בתחילה כאשר היה נר דלוק על ראשו** (ליקוטי הלכות' לר' נתן חלק אורח חיים א' תפילין' ו' אות א. ראה 'קול אליהו' להגר"א מסכת עידות אות רמ).

התינוק רואה במעי אמו מרכבות מלאכים, ומראים לו אורות של סתרי תורה כמו שראה יחזקאל הנביא במרכבה, וכן סודות כפי שורש נשמתו עד שמאיר המקום שממנו הגיעה נשמתו. לכן תינוק נולד כשעיניו הן עצומות לפי 'שנחשכו' עיניו מחמת המראות העליונות. וזה דומה למה שהיה עם יצחק אבינו, שבשעת העקידה ראה מראות עליונות (תיקוני זוהר' תיקון ע' דף קלו ע"ב ד"ה לבתר דהו) **והביט בכסא הכבוד** (תרגום יונתן' בראשית כז, א) **ובמראה השכינה הקדושה** (פרקי דרבי אליעזר' פרק לב) **ומאז התחילו עיניו לכהות** (תרגום יונתן' בראשית כז, א), **עד אשר כהו לגמרי לעת זקנותו שנאמר "וַיְהִי כִּי זָקַן וַיִּצְחַק וַתִּבְחָהֵן עֵינָיו מִרְאֵת"** (בראשית כז, א) **(פרקי דרבי אליעזר' פרק לב). בנוסף לכך עיניו העצומות של התינוק בעת הלידה גם רומזות כי רוחנית "נסתמו" עיניו מלראות עוד באורות עליונים** (תיקוני זוהר' תיקון ע' דף קלו ע"ב – קלו ע"א ד"ה לבתר אחויין).

הַוָּלָד יוצא רק לאחר שאמו השמיעה שבעים קולות מחמת צערה

מסורת קבלה בידי חכמים שאין צער בעולם כצער חבלי לידה. לכן כאשר הנביא ישעיה תיאר את צערם של ישראל הוא לא מצא צער גדול יותר להמשיל אליו אלא לצערם של חבלי הלידה שנאמר "כמו הרה תקריב ללדת תחיל תצדק בהקליה כן הוינו מפניך ה'" (ישעיה כו, יז). ומטעם זה כאשר בא הנביא הושע לקלל את האויב הוא אמר "חבלי יולדה יבאו לו" (הושע יג, ג) כי אין צער גדול יותר מחבלי לידה (יבלי ברית אברם לר אברהם אולאי זקנו של החדי"א פרשת תרוע ד"ה 'אשה כי תורעי') שמגיעים לאשה על ידי כוחות הדין הנאחזים בפתח רחמה, וסותמים וקושרים אותו. וכל זמן שלא פתחו לה שם 'קשרי הדינים' לא יהיה בכוחה להימלט מחבלי הלידה על ידי הלידה. כך היה עם בית אבימלך שלא יכלו בני ביתו להוליד ורק אחרי תפילת אברהם אבינו הותרו 'קשרי הדינים' שמנעו את הלידה (נזר הקדוש' בראשית רבה נב, יד ד"ה מתחילת הספר).

בשעה שְׁהָאֵלָה צריכה ללדת היא משמיעה שבעים קולות מחמת צערה על שרחמה צרה מללדת. ואז הקב"ה שומע את קולה ושולח נחש מבין ההרים ופיו מלחך עפר, עד אשר הוא מגיע לאילה הזאת ונושך אותה פעמיים באותו המקום, ואז נפתחת רחמה והיא מולידה (וזה פרשת פנחס דף רמט ע"ב ד"ה בשעת דאתעברת). כך הוא גם באישה יולדת אשר צועקת בין כל חבלי הלידה שלה לפחות שבעים קולות ורק אחר כך יולדת (יעמק המלך' לר' נפתלי הירץ שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א). וזה נגזר עליה בחטא אדם וחווה ונרמז במה שנאמר "אֵל הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹךָ וְהֲרַבָּה בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים" (בראשית ג, טו) "בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים" – רומז כי בע' קולות תלד בנים (יעמק המלך' לר' נפתלי הירץ בכרך שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב ועיי"ש עוד בזה. והוא דבריו בקיצור גם במדרש תלפיות ענף יולדת).

האישה צריכה לצעוק דווקא שבעים קולות, לפי ש'המפתח' של כל הנשים היולדות הוא לפנים משבעים מדרגות רוחניות, ובכל קול וקול יורד המפתח מדרגה אחת. לכן בפחות משבעים קולות האישה אינה יולדת (ותולעת יעקב' תפילת שחרית דף כב ע"א טור ב' ד"ה יואמר תהלה לדוד, 'סדר היום' כוונת העומד לקרות בתורה ד"ה יואמר הקדוש' בשם תולעת יעקב). ואף שיש אישה שיוולדת לאחר ארבעה או חמשה קולות, הרי זה משום שכל צער שבא לה מאיזה ציר או חבל והיא מרגשת בו ונרתעת, אף אם לא תיתן עליו קולה וגם היה קודם ישיבתה על המשבר ללידה – נחשב בהִשְׁבּוֹן הקולות (סדר היום' לר' משה בן מכיר כוונת העומד לקרות בתורה ד"ה יואמר הקדוש). ויש נשים שצועקות יותר משבעים קולות, והכל לפי רצונן יתברך (ותולעת יעקב' תפילת שחרית דף כב ע"א טור ב' ד"ה יואמר תהלה לדוד, 'סדר היום' כוונת העומד לקרות בתורה ד"ה יואמר הקדוש). וגם נשים צדקניות שנאמר עליהם 'שלא היו בפתקה של חוה' (ראה 'שמות רבה' א, כ) צריכות שבעים קולות על מנת ללדת, רק שבקול אחד שלהן נכללים כבר שבעים קולות. והכל לפי מעשיה של האישה (יעמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"ב טור א).

אמירת מזמור "יענך ה' ביום צרה" מסוגלת לסייע ליולדת שתלד מהר

על מנת לבקש רחמים על היולדת (ותולעת יעקב' תפילת שחרית דף כב ע"א טור ב' ד"ה יואמר תהלה לדוד) בשעה שהתחילו הצירים, נוהגים (זכר דוד' מאמר א פרק עה דף רה ע"א ד"ה וכשנפתחו עליה) לומר שניים עשר פעמים את המזמור "למנצח מזמור לדוד: יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלקי יעקב: ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכר כל מנחתך ועולתך וישנה סלה: ותן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: נרננה בישועתך ובשם אלקינו נגדל מלא ה' כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו יענהו משמי קדשו בגברות ישע ימינו: אלה ברבך ואלה בסוסיים ונאנחנו בשם ה' אלקינו נזכיר: הפמה פָרְעו ונָפְלו ונָאֲחַזְנו קַמְנו ונִתְעוֹדָד: ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" (תהלים כ, א - ז) (ספר 'שם טוב קטן' דף כז ע"א, ספר 'זכרתי' לר' זכריה סימנר דף לג ע"א) לפי שהיולדת נמצאת ב"צרה" בעת שהיא יושבת על 'המשבר' (השמטות הוזהר' לפרשת ואתחנן סימן יד דף שו ע"ב ד"ה 'מכאן ולהלאה' ראה זוהר פרשת פנחס דף רמט ע"ב ד"ה בשעת) שהוא מושב היולדת (יעמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"ב טור ב).

והטעם דווקא באמירת מזמור "יענך ה' ביום צרה" (תהלים כ), לפי שיש בו שבעים תיבות כנגד שבעים צירי לידה (ותולעת יעקב' תפילת שחרית דף כב ע"א טור ב' ד"ה יואמר תהלה לדוד) וכנגד שבעים קולות של היולדת (ליקוטי תורה' להארי"י ז"ל תחילת פרשת שמות ד"ה ואלה שמות בני ישראל, 'יעמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב). וכן יש בעיקר המזמור תשעה פסוקים כנגד תשעה חודשי הריון של האישה (וזהר חדש' פרשת בלק דף סט ע"א ד"ה ובין כך, 'מדרש שוחר טוב' מוזמר תהלים כ' ד"ה 'למנצח מזמור לדוד'). ונהגו ללחוש את המזמור הזה באזני האישה כאשר היא מקשה לילד, ועל ידי כן היא מיד יולדת (יעמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב, 'ויפחר אברהם' מברכת הקוף את). כדוגמת זה עשתה מרים אחות משה במצרים כאשר היתה פועה לכל ולד בבטן אמו על ידי לחישות, והוא היה יוצא. לכן מרים נקראה גם בשם "פועה" (שמות א, טו) (תוס' מסכת סוטה דף יא ע"ב פל ב' באורו של 'מדרש תלפיות' ענף יולדת).

ארבע פעמים רמוז במזמור שם קדוש הנקרא יב"ק (סדר היום' כוונת העומד לקרות בתורה ד"ה יואמר הקדוש) שהוא שם המסוגל להושיע את האישה בשעת לידתה כנודע (יאמר נועמי לר' מדויקוב לפורים ד"ה ובכל יום ויום) ונרמז בפסוק "יענך ה' ביום צרה ישנבך שם אלקי יעקב" (תהלים כ, א) שראשי התיבות הם בגמטריא יב"ק. וכן הוא בראשי תיבות הפסוקים "עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו יענהו משמי קדשו בגברות ישע ימינו" (תהלים כ, ז) ובפסוק "ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" (תהלים כ, ז). ונרמז גם בפסוק "הפמה פָרְעו ונָפְלו ונָאֲחַזְנו קַמְנו ונִתְעוֹדָד" (תהלים כ, ט) שראשי התיבות הם בגמטריא יב"ק (סדר היום' כוונת העומד לקרות בתורה ד"ה יואמר הקדוש' ועיי"ש עוד. וראה גם בענין ומצוה' בסוף הספר בענין 'סגולה נפלאה לומר בשעת צרה ויולדת') ונכון לכוון את השמות הללו בעת אמירת המזמור ליולדת.

בשעת הלידה הסטרא אחרא מקטרג ודנים את היולדת ואת הוולד

צער הלידה הוא כל כך גדול עד שהאישה קרובה באותו הזמן יותר למיתה מאשר לחיים (הרמ"ד וולאי פרשת בראשית ג' ד"ה יואל האשה אמר הרבה) והיא שעת סכנה (וזהר פרשת פקודי דף רנה ע"ב היכלות דקדושה ד"ה 'אלן ממנו', 'זכר דוד' מאמר א פרק עה דף רה ע"א ד"ה וכשנפתחו עליה ציריה). אז המשטין קופץ בקטרוגו כל מה שהוא יכול (הרמ"ד וולאי פרשת בראשית ג' ד"ה יואל האשה אמר הרבה, 'נזר הקדוש') וכוחות 'החיצוניים' מבקשים למנוע את הלידה. מזה בא קושי הלידה והצירים ליולדת (שם משמאל' פרשת ויחי שנת תרע"ז דף שנו טור א, 'היכל הברכה' לאדמו"ר מקומרטא פרשת תרועה פרק יב מצוה קסט) וכל חבלי הלידה (ואור החמה' על זוהר פרשת משפטים דף קיא ע"ב ד"ה 'חטאת רובץ' מהרמ"ק) וכל חבלי הלידה הם חלקם של 'החיצוניים'. לכן הנוולד בלא חבלי לידה כל כך, סימן יפה לו (מעבר יבקי' שפתי צדק פרק ה ד"ה ובשעת הלידה).

מטעם זה מושב היולדת נקרא "אבנים" כפי שנאמר בארץ מצרים למילדות העבריות "וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וקה" (שמות א, טו). וכן המושב נקרא בשם 'משבר' (ראה רש"י שמות א, טו, בראשית רבה ז, ז) לפי שקושי הלידה בא מצד השטן הנקרא 'אבן' ו'מכשול' (יצרור המור' פרשת וישלח ד"ה וזה האחרון הכתוב). גם קולות צעקותיה של היולדת באים על ידי אחיזת 'הנחש' בה כפי שנגזר "בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים" (בראשית ג, ט), והם עולים על ידי מלאכים מיוחדים הממונים על מושב האישה בשעת לידתה, ועומדים כנגד קטרוג הסטרא אחרא. לפעמים קולותיה עולים לפני הקטרוג ואז לא יכול הסטרא אחרא לקטרג, ולפעמים קטרוג הסטרא אחרא עולה לפני קולות צעקתה ויכולה האישה חלילה להינזק (וזהר פרשת פקודי דף רנה ע"ב היכלות דקדושה ד"ה 'אלן ממנו').

בשעת הלידה היולדת נמצאת בהשגחתו של ה' יתברך בכבודו ובעצמו (נזר הקודש' בראשית רבה עג, ג דף סשה ד"ה שלוש מפתחות) וכשהיא צועקת דנים אותה למעלה לחיים או חלילה למיתה (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **מיתתה בלידה יכולה לבוא מחמת שאינה זהירה בשלש מצוות שעליהן אמרו רבותינו "על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר"** (ראה משנה שבת ב, ב, ו) (וזהו פרשת וירא דף קיו ע"ב מדרש הנעלם ד"ה תניא אמר רבי שמעון) **ולא תבוא לה באותה שעה מיתה מסיבה אחרת** (הרמ"ד וואלי' בראשית ג על הפסוק 'אל האשה אמר הרבה ארבה'). **לכן אם היולדת קיימה את שלושת המצוות המוטלות עליה, אז אפילו אם יש בידה שאר עבירות ובאים המקטרגים לקטרג על קול צעקתה – המלאכים הממונים בשמים על קולה לא מאפשרים למקטרגים הללו לקטרג עליה** (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **לכן כל אדם שרוצה כי אשתו תחיה ולא תמות יהיו עיניו פקוחות שאשתו תקיים מצוות אלו כתיקון, ויהיה בטוח שלא תאונה אליה רעה** (זכותיה דאברהם לרי' אברהם פלאני דרוש א לשבת הלכה דף יא ע"ב ד"ה ומדי דברי מצוה).

לעולם לא תמות האישה בעת לידתה אלא רק אם עברה על מצוות נדה חלה והדלקת הנר (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **לכן טוב שכאשר החלו לאשה הצירים והיא יושבת על המשבר, תפשפש במעשיה אם חטאה בחיוב הדלקת נר שבת ובאיסור נידה או שלא קיימה מצוות חלה המוטלת עליה ותעשה תשובה** (זכר דוד' לרי' דוד זכות ממודינא מאמר א פרק עה דף רה ע"א ד"ה וכשנפחו עליה ציריה). **וכל שכן שאם היולדת שמרה על שלשת המצוות הללו אינה צריכה לחשוש לקטרוג השטן, כי ה' יפתח את רחמה** (הרמ"ד וואלי' בראשית ג על הפסוק 'אל האשה אמר הרבה ארבה'). **ומה שמתה רחל אמנו בשעת לידתה היה מחמת שחטאה בדיבור של נידות שהוציאה מפיה כאשר אמרה לאביה "אל יחר פְעִינִי אֲדַנִּי כִּי לֹא אוֹכֵל לְקוּם מִפְּנֵיךָ כִּי דָרְךָ נָשִׁים לִי וְנִפְשִׁי וְלֹא מִצָּא אֶת הַתְּרַפִּים"** (בראשית, אל לה) (ועמק המלך' לרי' נפתלי הירץ שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **והדבר היה נחשב לה לחטא לפי מדרגתה הגבוהה.**

קול צעקתה של היולדת עולה לפני ה' יתברך, והוא בוחן ליבות וכליות (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **וגם מעיין באותו הַנְּזֵד אם הוא ראוי לצאת לעולם** (וזהו פרשת וירא דף קיו ע"ב מדרש הנעלם ד"ה תניא אמר רבי שמעון). **ואז הוא בעצמו מציל את היולדת כי בידו נמצא 'מפתח' הלידה** (ראה גמי תענית דף ב ע"א) (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **והוא פותח את דלתות בטנה ויוצא הולד** (וזהו פרשת וירא דף קיו ע"ב מדרש הנעלם ד"ה תניא אמר רבי שמעון). **לכן יש נוהגים לתלות מפתח של ארון קודש בצוואר היולדת היושבת על המשבר, כדי להורות שמפתח היולדת לא נמסר לשום שליח, ולעולם הוא נתון בידו של ה' יתברך** (זכר דוד' מאמר א סוף פרק עה דף רו ד"ה ומה שתולין). **ואם חלילה לא ראוי להציל את הולד** (וזהו פרשת וירא דף קיו ע"ב מדרש הנעלם ד"ה תניא אמר רבי שמעון) **ואת היולדת** (עפ"י הרמ"ד וואלי' בראשית ג על הפסוק 'אל האשה אמר הרבה ארבה') **אזי הקב"ה סוגר את דלתות האם, והיולדת והנְּזֵד מתים** (וזהו פרשת וירא דף קיו ע"ב מדרש הנעלם ד"ה תניא אמר רבי שמעון).

אם לא ראוי להציל את היולדת אך כן את הנְּזֵד אזי ייצא הנְּזֵד, אך מיד אחר כך ייסגרו דלתות היולדת כאשר היא תמות והנְּזֵד יתקיים (הרמ"ד וואלי' בראשית ג על הפסוק 'אל האשה אמר הרבה ארבה'). **ומה שיש רשעים שכן נולדים וגם אמם המרשעת יולדת ולא מתה בשעת הלידה, זה משום שבוחן הלבבות יודע כי עתיד לצאת משם זרע מעולה בצאצאיו של הנְּזֵד או בצאצאי אצאצאיו, או שיהיה טובה עתידית ביולדת עצמה או בזרעה שייטיב לצדיקים** (ועמק המלך' שער הבריאה פרק יז דף קעה ע"א טור ב'). **ופעמים שהוולד עתיד להציל אדם מישראל ממיתה משונה או יעשה טובה אחת או יביא בן צדיק וכשר – בשביל כך מוציאו הקב"ה לעולם** (וזהו פרשת וירא דף קיה ע"א מדרש הנעלם ד"ה ומה שאמר רבי שמעון).

כל הפסולת והמותרות יוצאים בעת הלידה והתינוק יוצא נקי לעולם

לאחר חטא אדם הראשון, ניתן לְנַחֵשׁ שהוא הס"מ, רשות (וזהו פרשת ויחלה דף רט ע"ב ד"ה מה כתיב לפתח) **לעמוד על פתח היולדת** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב ד"ה החווא מטאת), **אשר נועד להוציא נשמות לעולם שנאמר "לִפְתַּח חֲטָאת רֶבֶץ"** (בראשית, ד, ז) (וזהו פרשת ויחלה דף רט ע"ב ד"ה מה כתיב לפתח), **והוא מכישה כמו נחש ב'צירים' ו'חבלים' ומקיים את הגזירה "בְּעֶעֱבַ תִּלְדֵי בְנִים"** (בראשית, ג, טז) (ע"י החיים) **על הטעמי המצוות מצוה רמב ורמג ד"ה ויעיד האמת כבר נרמז כי תדה). אך ברגע הלידה עם הקול האחרון שצועקת היולדת מגיע 'מפתח' הלידה** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב ד"ה החווא) **ששולח הקב"ה** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב ד"ה החווא) **בידו** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב ד"ה החווא). **של מלאך אחד** (נאור החמה' על זוהר פרשת משפטים דף קיא ע"ב ד"ה חטאת רובץ מהרמ"ק) **בעוד שהס"מ מסתלק משם** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב ד"ה החווא). **ואין המלאך הזה שנשלח ממונה על הלידה אלא נשלח לפי צורך, כי רק הקב"ה לבדו ממונה על הלידה** (עפ"י תוספות בגמי נידה דף טז ע"ב ד"ה מלאך הממונה על החירון).

אחרי שנפתחת הלידה, כל הפסולת והמותרות שהיו עם הנְּזֵד בזמן ההריון יוצאים על ידי הדמים הטמאים בעת הלידה (מבוא שערים' להארי"ז ז"ל ש"ה ח"א פרק ב, ישער הכוונות' להארי"ז ז"ל דרושי הפסח דרוש ט' ד"ה והוא דרוש ג, 'מאמר העתים' להרמ"ע מפאנו סימן ד) **והוא החלק הניתן ל'חיצונים' בשעת הלידה** (מעבר יבוק' שפתי צדק פרק ח' ד"ה והנשים צריכות). **ועל ידי שהאישה שופעת על הנחש שהוא הס"מ את הזוחמא ודם הלידה, היא מטהרת את הנשמה שבתוכה מהסיגים והטומאה** (היכל הברכה' לאדמו"ר מקומרנא פרשת תזריע פרק יב מצוה קסט). **לכן דם הלידה יוצא ראשון לפני יציאת הנְּזֵד כך שכוחות הטומאה ייצאו עם הדם, והעובר יינצל ולא ייטבע בהם. ואם חלילה ה' לא יכניע את כוחות הטומאה שהיו עמו בבטן אמו, הם יהרגו את הנְּזֵד אף שגדלו עמו** (מליקוטי תורה' להארי"ז ז"ל תחילת פרשת שמות ד"ה שמות בני ישראל).

ניקיון המותרות על ידי יציאת הדם קודם הלידה מועיל לתינוק פן ישתה מאותם מי המרים המאריים, לכן ה' עשה שאין פתיחה בלי יציאת דם (מאמר העתים' להרמ"ע מפאנו סימן ד) **ועל ידי כן גם הולד יוצא מהר ובא בשלום לאויר העולם** (יד יהודה' על 'מאמר העתים' להרמ"ע מפאנו סימן ד' ד"ה וכאן). **ואין לכוחות הטומאה יכולת לחזור ולהידיבק בתינוק לאחר שיצא ממעי אמו, כיון שפרשו ממנו לזמן רב** (מבוא שערים' להארי"ז ז"ל ש"ה ח"א פרק ב, 'שם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ד דף ריח) **ואילו באישה נשאר דם מזוקק שהתברר והזדכך. מטעם זה הדם הופך אצלם לחלב אשר מהווה את החיות לתינוק היונק. וכשנכנס חלב זה לגופו של התינוק הוא חוזר להיות דם** (ישער הכוונות' להארי"ז ז"ל דרושי הפסח דרוש ט' ד"ה והוא דרוש ג, 'מבוא שערים' להארי"ז ז"ל ש"ה ח"א פרק ב).

לאחר שהסתלק העניין האלקי שפתח את הלידה ושמר את הנְּזֵד (שם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ה דף רכג), **שְׁבִים כוחות הטומאה שהיו טמונים וחוזרים ומתפשטים על היולדת כבראשונה, ומהם מסתעפת 'טומאת הלידה' על היולדת** (שם משמואל' פרשת תזריע שנת תרע"ד דף ריח) **והם נשארים עמה עד יום טהרתה** (היכל הברכה' על התורה לאדמו"ר מקומרנא פרשת תזריע פרק יב מצוה קסט). **מטעם זה יש ליולדת כאבים בבטנה לאחר הלידה, לפי שהס"מ הולך ומפשפש שם לגרום לה מכאובים** (וזהו סבא דמשפטים דף קיא ע"ב תחילת ד"ה ועד טורא) **עד שנטהרת ממנו. ועל כל החסדים המרובים שנעשים עם העובר והיולדת במהלך ההריון ובשעת לידה אמר דוד המלך בתהלים "מה רבו מעִשְׂדֵי ה' כְּלָם בְּחֶכְמָה עֲשִׂיתִי"** (תהלים, כד, כז) (עפ"י זוהר פרשת תזריע דף מג ע"ב ד"ה תא חזי כל רוחין) **שהם כולם חסד עצום מאת ה' יתברך שמו לעד, ואמן.**

<p>ניתן לתרום ולחזק את העלון לרפואה או לעילוי נשמות בטל' 052-7675933 וכן ניתן לשלוח תודות/תארות ולקבל את העלון במייל tora.haim@gmail.com</p>	<p>העלון השובע גם לעילוי נשמות איש חסיד אשר במשך כחמישים חודשים את תענוגות הולכי הרבים</p> <p>עמרים בן אסתר ז"ל ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון השובע גם לעילוי נשמות הרבנית הצדקת אשת חבר:</p> <p>עליזה בת יפה ז"ל ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון השובע גם לעילוי נשמות האיש הענו והצנוע אהוב ישראל:</p> <p>רעזרא בן שמחה כהן ז"ל ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>מאיר בן משה ז"ל, יונה בן שמואל ז"ל, ירטה בתיה בת מאיר ז"ל, חיים בן לייב ז"ל, מרים בת שמואל ז"ל</p> <p>ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>יוסף מנחם בן אהרן ז"ל</p> <p>מננה מדלן בת מנטה ז"ל</p> <p>לבות משפחת מיומון</p> <p>ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>אחרון בן עזריה ז"ל</p> <p>אָרְלֵט עֲלִיהָ בַת פּוֹרְטָן מִסְעֵדָה ז"ל</p> <p>ת.נ.צ.ב.ה.</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>רחל בת גרשון ושרה ז"ל</p> <p>אשת דוד</p> <p>דוד בן ישי ז"ל</p> <p>העלון ממרים</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>שמואל בן אולגה ז"ל</p> <p>שה' יתברך יזכה אותו לחקוקים בקרוב בית טאמן בישראל בזכות תמיכתו ועזרתו בהפצת העלון</p>	<p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>שירה בת אילנה ז"ל</p> <p>אשת דוד</p> <p>העלון גם לעילוי נשמות:</p> <p>שירא אורשת בת מסעדה ז"ל</p> <p>לחילופים בכל כלי לוח</p>
---	---	--	--	--	--	--	--	--	--